

Хоманець Володимир Анатолійович
кандидат економічних наук,
Надзвичайний і Повноважний Посол України в Туніській Республіці
та Державі Лівія за сумісництвом.
e-mail: khomanets@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВАМИ САНКЦІЙНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФІНАНСОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Volodymyr Khomanets
PhD in Economics, Ambassador Extraordinary
and Plenipotentiary of Ukraine to the Republic of Tunisia
and the State of Libya with concurrent appointment.
E-mail: khomanets@gmail.com

PECULIARITIES OF THE APPLICATION OF FINANCIAL DIPLOMACY SANCTION TOOLS BY STATES

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню сучасної практики застосування державами санкційного інструментарію фінансової дипломатії та оцінці його політико-економічної результативності. Визначено роль економічних санкцій у системі фінансових інструментів дипломатичної діяльності держав та досягненні ними стратегічних цілей щодо прискорення макроекономічного зростання та підвищення матеріального добробуту населення. Значну увагу приділено ідентифікації функціонального призначення економічних санкцій та розкриттю їх місця у сучасному регуляторному інструментарії міжнародних організацій, регіональних інтеграційних угруповань та національних урядів. Доведено, що економічні санкції активно впроваджуються в останні десятиліття в якості одного із засобів політичного тиску на ті держави, котрі порушують систему міжнародного порядку та загрожують національним інтересам значної кількості суверенних країн. Економічні санкції кваліфікуються також як важливий механізм досягнення державами цілої низки політичних та економічних цілей, деескалації світових і регіональних конфліктів, а також стримування країн від агресивної поведінки на міжнародному поприщі. Виявлено, що останні роки характеризуються значним посиленням уваги дослідників до питання щодо підвищення ефективності застосовуваного державами санкційного інструментарію фінансової дипломатії. Розкрито тенденції щодо значного зростання абсолютної та відносної поширеності санкційного інструментарію у фінансовій дипломатії країн; диверсифікації застосовуваних у цій сфері важелів та механізмів; поетапної ескалації накладання економічних санкцій на окремі країни; масштабності їх наслідків для держав-агресорів щодо відтоку капіталу та гальмівного впливу на структурну динаміку окремих секторів їх національних економік. Доведено, що попри відсутність миттєвого економічного ефекту у застосуванні країнами санкційних заходів фінансової дипломатії та доволі високу їх ціну для приватного бізнесу, у більшості випадків вони є доступним механізмом реагування світової спільноти на агресію, а також гідною альтернативою військовим методам розв'язання різного роду конфліктів на регіональному і міжнародному рівнях. Зроблено висновок щодо доцільності застосування економічних санкцій у комплексі взаємопов'язаних дипломатичних стратегічних заходів. Доведено, що економізація класичного інструментарію дипломатичної діяльності держав обумовлює доцільність включення до нього диверсифікованих механізмів фінансової дипломатії з метою посилення країнами геополітичного і геоекономічного впливу на своїх партнерів. Особливої уваги у майбутніх дослідженнях потребує запровадження контролю за процесом імплементації економічних санкцій із застосуванням значних обмежувальних заходів щодо унеможливлення їх обходу, ускладнення пошуку альтернативних фінансових донорів та стримуванням інвесторів з нейтральних країн.

Ключові слова: економічні санкції, фінансова дипломатія, міжнародний економічний порядок, глобальна економічна система, міжнародна політична економія, інституціоналізм, міжнародна політика, державне управління.

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the modern practice by states of the sanctions toolkit of financial diplomacy and an assessment of its political and economic effectiveness. The role of economic sanctions in the system of financial instruments of diplomatic activity of states and their achievement of strategic goals related to accelerating macroeconomic growth and improving the material well-being of the population are defined. Considerable attention is paid to identifying the functional purpose of economic sanctions and revealing their place in the modern regulatory toolkit of international organizations, regional integration groups, and national governments. It has been proven that economic sanctions have been actively implemented in recent decades as one of the means of political pressure on those states that violate the system of international order and threaten the national interests of a significant number of sovereign states. Economic sanctions are also qualified as an important mechanism for states to achieve a number of political and economic goals, de-escalation of global and regional conflicts, as well as deterring countries from aggressive behavior in the international arena. It was found that recent years have been characterized by a significant increase in the attention of researchers to the issue of increasing the effectiveness of the sanctions tools of financial diplomacy used by states. Various trends have been revealed regarding a significant increase in the absolute and relative prevalence of sanctions instruments in the financial diplomacy of countries; diversification of levers and mechanisms used in this field; gradual escalation of the imposition of economic sanctions on individual countries; the scale of their consequences for the aggressor states in terms of capital outflow and the inhibitory effect on the structural dynamics of individual sectors of their national economies. It has been proven that despite the lack of immediate economic effect in the application of financial diplomacy sanctions by countries and their rather high price for private business, in most cases they are a negotiable mechanism for the world community to respond to aggression, as well as a worthy alternative to military methods of resolving various types of conflicts on regional and international levels. A conclusion was made regarding the expediency of applying economic sanctions in a complex of interconnected diplomatic strategic measures. It has been proven that the economization of the classical instruments of diplomatic activity of states determines the expediency of enrichment them by diversified mechanisms of financial diplomacy in order to strengthen countries' geopolitical and geoeconomic influence on their partners. Special attention in future research should be paid to the introduction of control over the process of implementation of economic sanctions with the use of significant restrictive measures aimed at preventing their circumvention, complicating the search for alternative financial donors and deterring investors from neutral countries.

Keywords: economic sanctions, financial diplomacy, international economic order, global economic system, international political economy, institutionalism, international politics, public administration.

JEL codes: F51

Постановка проблеми. Розвиток міжнародних економічних відносин на глобальній фазі світогосподарського розвитку спирається на широке різноманіття механізмів реалізації державами своїх національних інтересів та досягнення ними стратегічних цілей конкурентного розвитку, що застосовуються у широкому інструментальному «діапазоні»: від повної автаркії до ліберального економічного режиму. Санкції, що накладаються національними урядами та міжнародними організаціями, покликані виступати одним з сигнальних механізмів світової економічної системи, яка доволі динамічно розвивається в умовах

глобалізації. Ефективність міжнародних санкцій в якості інструменту економічного тиску на країни, що порушують норми міжнародного економічного порядку, становить недостатньо досліджений напрям сучасного наукового дискурсу, особливо у контексті реалізації національних економічних інтересів. Досягнення високої ефективності санкційного інструментарію становить важливу практичну компетенцію для багатьох суб'єктів міжнародних економічних відносин.

Теоретичне підґрунтя міжнародних санкційних політик потребує значного удосконалення на основі привернення уваги дослідників до цієї тематики. Враховуючи недостатню кількість ґрунтовних публікацій у цій сфері, необхідно передусім належним чином дати всебічну характеристику особливостей застосування державами санкційного інструментарію фінансової дипломатії, що дозволить надалі визначати результативність, тенденції та типові національні моделі їх застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття санкції в міжнародній економічній системі доволі часто ставали предметом уваги дослідників переважно в описовій традиції. Авторський аналіз 200 публікацій, що містяться у базі Scopus та кожна з яких має щонайменше 1 цитування, дало змогу виявити, що публікації з ключовим словосполученням «*фінансові санкції*» (*financial sanctions*) найчастіше використовується поруч з найменуванням певної країни чи інституції, у контексті дотримання прав людини, а також при дослідженнях транскордонних потоків глобального фінансового капіталу (банківництва, оцінки ризиків фінансування, світових фінансів, міжнародного руху інвестиційного і кредитного капіталу тощо) (рис. 1). Одночасно фінансові санкції класифікуються нині в якості однієї з ключових категорій міжнародної політичної економії. При цьому дослідники проблематики економічного санкційного інструментарію є представниками наукової спільноти як розвинених держав світу, які найчастіше накладають санкції (США, Великобританію, Німеччину та ін. (46 % праць)), так і підсанкційних країн (на кшталт рф, Ірану, Куби тощо (11 % праць)).

Звернімо увагу на те, що в останні два роки тематика економічних санкцій здобула додаткової уваги дослідників з огляду на необхідність протидії військовій агресії рф проти України. Попри незначний час їх застосування, проблематика санкційного інструментарію стала об'єктом досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема, К. Мардонеса щодо вивчення ефектів ізолювання агресора [1]. Головною особливістю санкційної політики щодо рф Е. Гонзалес називає наукомістке сучасне розуміння фінансовою інженерією структури глобального фінансового ринку [2]. Політичні оцінки та економічна доцільність, а також критичні наукові та аналітичні погляди часто поєднуються з визнанням здобутків від реалізації санкційних заходів на різноманітних прикладах, зокрема, щодо Ірану за А. Серімом [3].

У нещодавніх працях йдеться про те, що вторинні наслідки від санкцій можуть мати, як наголошують А. Ньюман та К. Чжан, негативні наслідки навіть для інших країн [4], а за С. Голдбахом та В. Нічем — також для країн, які запроваджують санкції [5]. Разом з тим, як було виявлено Б. Ройнаром, навіть перспектива застосування санкцій та пов'язаних репутаційних втрат може виступати чинником стримування від порушення чинного міжнародного економічного порядку [6]. При цьому в системі правових наук санкційна тематика виявляється доволі дослідженою в останні роки [7].

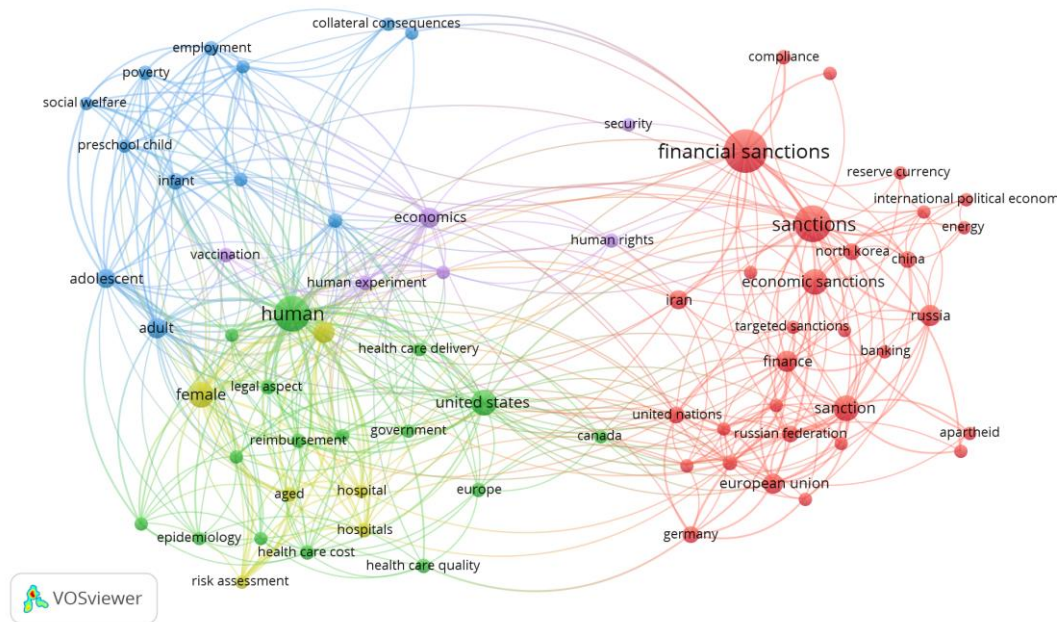

Рис. 1. Мережа ключових слів, що пов'язані з категорією «фінансові санкції»

Джерело: складено автором за даними Scopus та застосуванням програмного забезпечення VOSviewer

Своєю чергою, вітчизняні дослідники, зокрема А. Бобровицький, Н. Гавриленко та М. Паламарчук концентрують свою увагу на питаннях застосування економічних санкцій передусім для стримування та протидії агресії РФ проти України [8]. Багато уваги з боку дослідників приділяється також примусовій дипломатії у контексті захисту прав людини [9]. Як зазначає К. Фліссак, проблема ідентифікації санкцій та їх застосування в інтересах держав є однією з їх ключових рис на сучасному етапі розвитку [10]. Крім визначення термінології дослідники, зокрема О. Соколовська, намагаються визначити закономірності застосування цього економічного інструменту в політичних цілях [11]. На необхідності зростання ефективності санкцій наголошує В. Панченко, який позиціонує їх як важливий інструмент багатосторонньої дипломатії [12].

Тож глобальна економіка, яка вже сформувалась, потребує формування дієвого механізму реагування на неекономічну агресію та фінансової мотивації щодо її деескалації. Більше того, нова якість глобалізації виводить на порядок денний глобального економічного розвитку як питання лідерства й антициклічного управління [13], так і дотримання державами і їх групами принципів сталого розвитку.

Методика дослідження використовує традиційний для обраної тематики підхід щодо змістовного розкриття сутнісних рис конкретних кейсів. У процесі дослідження були використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового дослідження, серед яких: історико-логічний метод при вивченні еволюції та визначенні трендів; метод компаративного аналізу при порівнянні поглядів

іноземних і вітчизняних науковців; графічний метод для візуалізації фактологічних даних та розкриття їх динаміки. Бібліографічний аналіз доповнено вивченням джерел, що відсутні у наукометричних базах. В роботі для розкриття рис економічних санкцій дана характеристика абсолютних обсягів масштабів фінансового глобалізму та її комплексна характеристика. Визначення особливостей застосування фінансових санкцій урядами та міжнародними організаціями методологічно спирається на домінування неоліберальних принципів у сучасній системі глобального фінансового управління.

Ключовою проблемою підвищення ефективності застосування державами санкційного інструментарію фінансової дипломатії є недостатнє його теоретичне обґрунтування, що потребує комплексного дослідження закономірностей та моделей впровадження державами економічних санкцій, систематизації їх об'єктивних наслідків та суб'єктивної оцінки результативності їх застосування. Саме це і стало предметом даної статті.

Метою статті є розкриття сучасної практики застосування державами санкційного інструментарію фінансової дипломатії та оцінка його політико-економічної результативності. Для її досягнення **в роботі було поставлено такі завдання:** визначення місця економічних санкцій в системі інструментів дипломатичної діяльності держав; ідентифікація їх функціонального призначення у регулюванні економічної діяльності; розкриття місця і ролі економічних санкцій в діяльності міжнародних організацій, органів інтеграційних угруповань та національних урядів; виявлення ключових тенденцій їх практичного застосування та підвищення ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальні процеси фінансового глобалізму, пов'язані з системною інтернаціоналізацією національних фінансових ринків та динамічним розвитком економічних відносин з приводу формування, мобілізації і розміщення фінансового капіталу за межами національних кордонів, досягнули на сьогодні величезних масштабів, диверсифікованих структурних параметрів та найвиразніших форм прояву порівняно з глобалізацією реальної економіки. Підтвердженням високого динамізму та історичної незворотності процесів фінансового глобалізму є, зокрема, структурна динаміка транскордонного руху фінансового капіталу — прямого і портфельного інвестування, офіційної допомоги розвитку, банківських позик і депозитів тощо. Їх вартісні обсяги тільки у період 2011–2021 рр. зросли з 2,4 до понад 3 трлн дол. США у рік [14, с. 4].

Про досягнуті на сьогодні масштаби фінансового глобалізму свідчать також показники глобальних обсягів нагромаджених вхідних потоків прямих іноземних інвестицій, які упродовж 1990–2022 рр. збільшилися майже у 21,2 разу (з 2,2 до 44,3 трлн дол. США) та їх вихідних потоків — у 17,7 разу (з 2,3 до 39,9 трлн відповідно). Окрім того, річна вартість реалізованих угод транскордонних злиттів і поглинань зросла за вказаний період з 98 до 707 млрд дол. США, а міжнародних угод з проектного фінансування — з 744 млрд дол. США у 2019 р. до майже 1,1 трлн у 2022 р. [15, с. 50].

Цілком природно, що подібні масштаби і структурна динаміка розвитку процесів фінансового глобалізму детермінують підвищену увагу національних урядів до питання реалізації механізмів й інструментів фінансової дипломатії. Як сукупність дипломатичних важелів й інструментів реалізації державами національних

інтересів у фінансовій сфері, отримання ними підтримки для проведення різного роду фінансових політичних заходів, розв'язання фінансових спорів та вирішення найактуальніших економічних проблем глобального масштабу, фінансова дипломатія органічно інтегрує у собі окремі елементи їх національних фінансових політик та дипломатичних практик на основі проведення переговорів, узгодження і встановлення взаємовигідних економічних відносин зі своїми зарубіжними партнерами. Відтак — стратегічні цілі фінансової дипломатії лежать насамперед у площині прискорення макроекономічного зростання держав та підвищення матеріального добробуту широких верств населення на основі структурної модернізації їх національних економік, створення нових робочих місць, залучення іноземного прямого і портфельного інвестування, технологічного оновлення виробничих та інфраструктурних потужностей тощо.

У комплексній характеристиці застосовуваних на сьогодні механізмів фінансової дипломатії на особливу увагу заслуговують насамперед санкційні інструменти. Вони активно використовуються в якості одного із засобів політичного тиску на ті держави, котрі порушують систему міжнародного порядку, загрожують національним інтересам значної кількості суверенних країн, а також з метою досягнення впроваджуваними їх державами цілої низки політичних та економічних цілей. У більшості випадків фінансові санкції накладаються на транскордонні грошові потоки, котрі циркулюють каналами банківських та фінансових установ, суттєво обмежуючи у такий спосіб спроможність окремих осіб, держав чи суб'єктів господарювання здійснювати операції з фінансовими активами.

Окрім того, фінансові санкції у значних масштабах застосовуються також відносно операцій з управління багатством та так званих «кастодіальних сервісів» (англ. — *custodial services*), котрі визначають здатність економічних суб'єктів господарювання щодо акумулювання, зберігання та управління фінансовими активами підсанкційних економічних суб'єктів. Наприклад, одним з сучасних глобальних центрів застосування санкційного інструментарію фінансової дипломатії є Європейський Союз, який вже багато десятиліть демонструє свою активну позицію щодо захисту прав людини та державного суверенітету країн, забезпечення міжнародної безпеки та боротьби з тероризмом, протидії агресії з боку інших держав, а також ефективної координації власної санкційної політики з відповідними інструментами інших країн та міжнародних організацій. Нормативною базою реалізації Євросоюзом санкційного інструментарію відносно третіх країн є «Директива щодо імплементації та оцінки обмежувальних заходів (санкцій) в рамках спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС» [16]. Вона визначає цілі, юридичні питання, цільові заходи, стандартні формулювання для правових інструментів, моніторинг та оцінку обмежувальних заходів у сфері застосування санкцій. Головними характеристиками сучасного інструментарію економічних санкцій ЄС є насамперед цільовий та вибірковий характер їх застосування, відсутність економічної мотивації в імплементації обмежувальних заходів, котрі розглядаються даним інтеграційним угрупованням в якості його спільної зовнішньої та безпекової політик, а не наднаціональної комерційної політики [17, с. 4].

Своєю чергою, на рівні ООН санкції кваліфікуються як система невійськових примусових заходів, спрямованих на припинення правопорушень у сфері міжнародної безпеки та забезпечення виконання країнами обов'язків, котрі випливають з правовідносин відповідальності [18]. Про сучасні масштаби глобального

поширення санкційного інструментарію фінансової дипломатії держав свідчить, зокрема, той факт, що в останні сімдесят років загальна кількість епізодів впровадження санкцій збільшилась з 52 упродовж 1950-х років до 257 у 2010-х роках (рис. 2). Зокрема, питома вага санкційних епізодів фінансового характеру зросла з 12 % загальної кількості накладених санкцій у 1950-х роках до 42 % у 2010-х роках на тлі одночасного зменшення частки виключно економічних санкцій з 73 до 41 % відповідно. При цьому фінансово-санкційний інструментарій набув найбільших масштабів поширення у 1980–1990-х роках (досягнувши на кінець періоду 32 % загальної кількості [19, с. 1]) під впливом насамперед значного загострення у цей період міждержавних політико-економічних суперечностей і конфліктів за переділ світової ресурсної бази та сфери геополітичного і гео економічного впливу. Водночас лівова частка фінансових санкцій, як і раніше, запроваджується державами Північної Америки та Європи проти недемократичних режимів Близького Сходу, Азії та Африки.

Як свідчить світовий досвід, станом на тепер як фінансові, так і нефінансові санкції накладаються на значно менший період часу, аніж ще кілька десятиліть назад [20], що свідчить про безумовне домінування неоліберальних принципів у сучасній системі глобального фінансового управління.

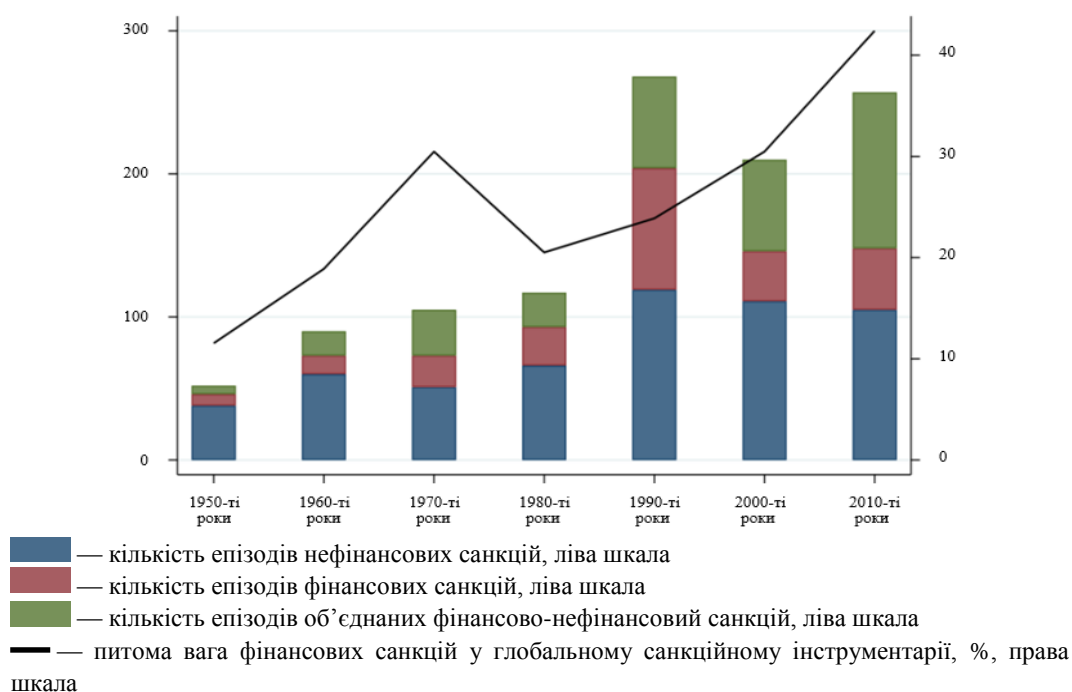

Рис. 2. Глобальна поширеність санкційного інструментарію у 1950–2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [19, с. 1].

Між тим, застосований державами фінансовий інструментарій набуває нині більш диверсифікованого характеру з включенням до його переліку широкого спектру заходів щодо «заморожування» активів та дискримінаційного оподатку-

вання бізнес-доходів; відрізання каналів «довгого фінансування» та інвестиційних гарантій; запровадження дискримінаційних режимів курсоутворення та валютних обмежень; обмеження доступу до фінансової інфраструктури, міжбанківських фінансових телекомунікацій (SWIFT) та міжнародних платіжних систем тощо. Важливо зазначити, що у своїй сукупності вони справляють украй негативний вплив на структурну динаміку транскордонної фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів з причин значного браку на ринку альтернативних фінансових продуктів, а отже — надзвичайно високих транзакційних витрат на здійснення різного роду транскордонних фінансових операцій.

Попри відсутність миттєвого економічного ефекту у застосуванні державами санкційних заходів фінансової дипломатії та доволі високу їх ціну для приватного бізнесу, у більшості випадків вони все ж таки є доступним механізмом реагування світової спільноти та окремих країн на агресію, а також гідною альтернативою військовим методам розв'язання різного роду конфліктів на регіональному і міжнародному рівнях. В якості прикладу наведемо, зокрема, запровадження у 1970 р. Сполученими Штатами Америки фінансових санкцій проти Чилі (після перемоги у 1970 р. на президентських виборах С. Альєнде), яке мало своїми наслідками значне скорочення масштабів офіційного кредитування чилійської економіки. Зокрема, позики USAID зменшились з 45 млн дол. США у 1969 р. до 1,5 млн у 1971 р.; кредитні операції Експортно-імпортного банку США були повністю призупинені [21]; кредити Чилі з боку Міжамериканського банку розвитку скоротились з 45 млн дол. у 1970 р. до 2 млн у 1972 р.; а питома вага наданих цій державі короткострокових комерційних кредитів зменшилась у період 1970–1972 рр. з 78,4 до 6,6 % їх загального вартісного обсягу [22]. Своєю чергою, упродовж дії фінансових санкцій проти Південної Африки з боку ЄС, США та Японії упродовж 1986–1991 рр. чистий відтік капіталу з цієї держави досягнув 2 % її валового внутрішнього продукту [19, с. 6].

Не слід скидати з рахунків і закладеної в економічних санкціях фінансової мотивації щодо деескалації державами-порушницями системи міжнародного порядку розв'язаних ними конфліктів та їх подальшого урегулювання. Ні для кого секрет, що попри декларовану відданість більшості представників глобальної спільноти основоположним цілям і принципам Статуту ООН щодо мирного співіснування народів, світ живе по суті за умов постійного їх порушення. Це спричиняє не тільки «розхитування» базових норм міждержавних відносин, але й руйнує усі надії на утримання у довгостроковій перспективі сталого міжнародного порядку, значною мірою детерміноване загальним розумінням світової спільноти легітимності застосовуваних примусових заходів.

Окремої уваги заслуговують також породжувані санкціями потужні дипломатичні сигнали усім учасникам глобальних політико-економічних процесів щодо «небажаності» співпраці з недемократичними державами-порушницями системи міжнародного порядку. Як приклад наведемо, зокрема, накладене Сполученими Штатами Америки торговельно-економічне ембарго проти Куби у 1962 р., яке красномовно продемонструвало світовому співтовариству негативні економічні наслідки від стратегічного партнерства з СРСР як порушником принципів міжнародного права. Ще один приклад — це введення у 1979 р. обмеженого контингенту радянських військ до Афганістану, яке мало своїм наслідком обмеження Сполученими Штатами Америки зернових поставок СРСР на світові ринки та

бойкот Московських літніх Олімпійських ігор 1980 р., до якого долучились Канада, ФРН, Ізраїль, Респ. Корея, Чилі, Гаїті, Китай, Гондурас, Парагвай, більшість ісламських країн тощо. Подібні приклади можна продовжувати.

Якщо ж аналізувати нинішній етап запровадження західними державами санкційного інструментарію проти російської федерації після її військового вторгнення в Україну, то слід відзначити насамперед їх безпрецедентний характер як з погляду кількісних масштабів їх запровадження, так і галузево-секторального охоплення. Зокрема, станом на червень 2023 р. лише з боку Європейського Союзу було накладено санкції проти 1544 фізичних осіб рф та 240 російських компаній [23]; заборонено SWIFT для 10 російських банків (у тому числі Сбербанку); «заморожено» активи Центрального банку; заборонені криптовалюти, ІТ-консультації та кредитний рейтинг; призупинені іноземні інвестиційні капіталовкладення у російський енергетичний сектор та гірничодобувну промисловість; призупинена сертифікація «Північного потоку-2»; заборонений імпорт російського золота, алмазів, продуктів нафтопереробки, морської сирової нафти та вугілля [24] тощо.

Лідерами нинішнього раунду санкцій проти рф є США, Канада, Швейцарія та Великобританія відповідно з 3551, 2765, 2225 та 1749 запровадженими обмеженнями, котрі поширюються, у тому числі, на майже 11,5 тис фізичних осіб. Водночас проти юридичних осіб рф діють біля 4,4 тис санкцій, проти суден — 169, літаків — 102. І це без урахування широких секторальних санкцій на кшталт загального торговельного ембарго на газ та нафту, а також виходу з російського ринку понад 1 тис глобальних корпорацій-лідерів відповідних секторів світового ринку (Adidas, Google, Disney, Exxon, Volkswagen та багатьох інших) [25].

У результаті антиросійських санкцій відтік капіталу з економіки країни-агресорки сягнув 13 % її валового внутрішнього продукту (рис. 3), або 253 млрд дол. США станом на серпень 2023 р. (з них 239 млрд за 2022 р., що вчетверо більше за відповідний показник 2021 р.).

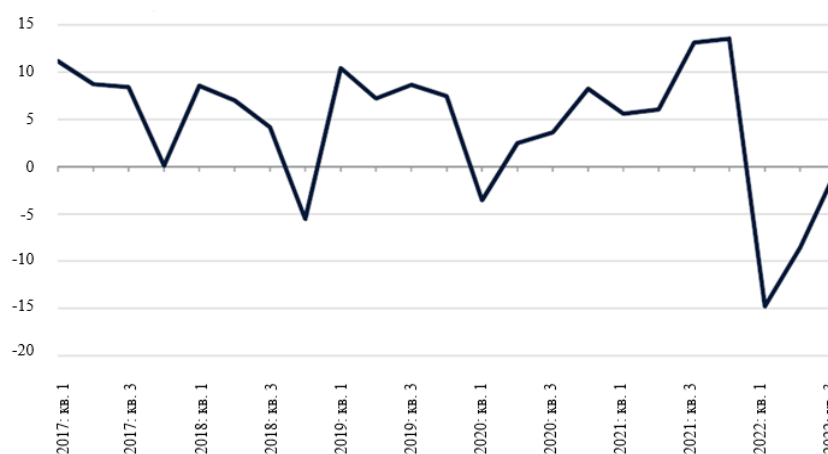

Рис. 3. Реальний чистий приплив прямих іноземних інвестицій у російську федерацію у 2017–2020 рр., млрд дол. США щоквартально

Джерело: побудовано автором за даними [26, с. 115].

Одночасно у 2022 р. (порівняно з 2021 р.) удвічі зменшились доходи рф від продажу нафти, російська економіка скоротилась на 3,4 % [26, с. 116]; у 2026 р., згідно оцінок фахівців Bloomberg Economics, росія втратить ще 190 млрд дол. США [27]; а її реальний ВВП не зможе повернутись на свій довоєнний рівень протягом щонайменше п'яти років [26, с. 116]. Звернімо увагу й на те, що саме під впливом жорстких антиросійських санкцій та обмежень в енергетичному секторі Сполучені Штати Америки по суті витіснили рф з європейського енергетичного ринку.

Достатньо сказати, що у 2022 р. американський експорт зрідженого природного газу до Європейського Союзу збільшився у натуральному вираженні у 2,4 разу порівняно з 2021 р. (з 23,5 до 56,7 млрд м³) на тлі одночасного 2,3 — разового зменшення поставок російського трубного газу (зі 140 до 61,8 млрд м³ відповідно). При цьому позитивна санкційна «маржа» США на європейському ринку зрідженого природного газу (приріст вартісних обсягів поставок у 2022 р. відносно 2021 р.) склала близько 19 млрд дол. США (рис. 4).

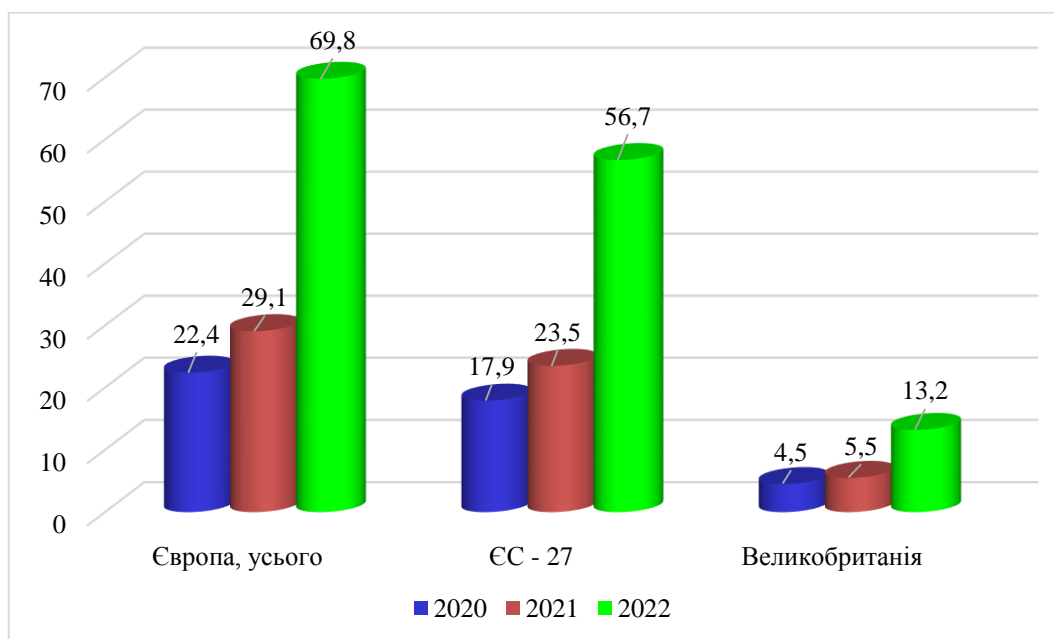

Рис. 4. Обсяги постачання зрідженого природного газу з США до Європи у 2020–2022 рр., млрд м³

Джерело: побудовано автором за даними [28].

Загалом же, імпортні поставки американської нафти до ЄС збільшилась у понад 1,5 разу у період з грудня 2021 р. до грудня 2022 р. [28]. Таким чином, запроваджені західними державами санкції проти рф, з одного боку, демонструють Кремлю економічні наслідки і соціальну ціну порушення міжнародного права, а з другого — дають потужні сигнали своїм партнерам, світовому корпоративному сектору та глобальним інвесторам щодо «небажаності» фінансово-економічного

співробітництва з країною-агресоркою. Вже ні для кого не секрет, що остання не тільки акселерує ризики недиверсифікованих ланцюгів постачання, але й становить величезну загрозу сформованій системі міжнародного порядку і військово-політичної рівноваги.

Інакше кажучи, сучасний санкційний інструментарій є красномовним свідченням потужної сили економічної інтеграції в якості дієвого інструменту зовнішньої політики держав і цілих регіонів [29; 30]. Завдяки цьому суттєво зміцнюється діюча система міжнародної безпеки та значною мірою підвищується довіра світового співтовариства до держав західної демократії (насамперед Сполучених Штатів Америки) як незаперечних світових лідерів, гарантів демократичних свобод та глобальної системи міжнародного порядку.

Як вже зазначалось вище, попри доволі високу ціну, яку сплачує приватний бізнес від запровадження фінансово-санкційних інструментів, вони, на превеликий жаль, є доволі інертними та не здатні дати миттєвий економічний ефект. Це вже дало підстави цілій низці міжнародних експертів стверджувати про те, що самі по собі фінансові санкції не є самостійним фінансово-дипломатичним механізмом, а відтак — в обов'язковому порядку мають застосовуватись лише укупі з іншими дипломатичними практиками. Не випадково, відновлення політико-економічного діалогу з країнами, на які раніше були накладені фінансові санкції, завжди відбувається на основі їх активного включення у поточний зовнішньополітичний і зовнішньоекономічний курс держав, котрі запроваджують подібного роду санкційний інструментарій. Зокрема, зняття Сполученими Штатами Америки санкцій проти Бірми у 2009 р. мало своїми наслідками не тільки відновлення міждержавного політичного діалогу, але й динамічне нарощування масштабів і диверсифікацію структури економічного співробітництва двох країн зі значним розширенням присутності американського інвестиційного капіталу в економіці Бірми.

Висновки. Узагальнюючи вищенаведене, можемо стверджувати, що системна глобалізація фінансового сектора в останні десятиліття суттєво розширила рушійні сили і чинники економізації класичного інструментарію дипломатичної діяльності держав з включенням до нього диверсифікованих механізмів фінансової дипломатії. Як базис формування міжнародного бренду країн на світових фінансових ринках та надважливий механізм просування їх національних економічних інтересів у глобальних координатах, фінансова дипломатія дедалі більшою мірою набуває чітко виражених інструментальних форм посилення державами власного геополітичного і гео економічного впливу на своїх партнерів та реалізації зовнішньополітичного і зовнішньоекономічного курсів на міжнародному поприщі.

Застосовувані державами санкційні інструменти фінансової дипломатії попри брак значного одномоментного економічного ефекту, здатні з часом справляти потужний тиск на національні економіки держав-порушниць системи міжнародного порядку. Це вимагає від держав, котрі їх запроваджують, максимального контролю за процесом їх імплементації із застосуванням значних обмежувальних заходів у випадку їх обходу та наданням переваги тим фінансовим санкціям, котрі характеризуються значно вищими бар'єрами обходу, складним пошуком альтернативних фінансових донорів, а також потужним стримуванням інвесторів з нейтральних країн.

Предметом майбутніх досліджень в цьому напрямку є питання міжнародного координування щодо накладання фінансових та торговельних санкцій, методологія та аналітика вимірювання наслідків для підсанкційних та інших країн, обхід санкцій, застосування в контексті глобальної екологічної проблеми та мотивування країн до взяття і виконання вагомих зобов'язань.

Література

1. Mardones, C. Economic effects of isolating Russia from international trade due to its 'special military operation' in Ukraine. *European Planning Studies*. 2023. №31(4). pp. 663–678.
2. Gonzalez, E. Sanctions in the Modern Structured Finance Market. *The Journal of Structured Finance*. 2022. №28(3). pp. 31–38.
3. Serim, A. E. A Rare Successful Nonproliferation Policy: The JCPOA. *Middle East Policy*. 2022. №29(4), 45–59.
4. Newman, A. L., & Zhang, Q. Secondary effects of financial sanctions: Bank compliance and economic isolation of non-target states. *Review of International Political Economy*. 2023. pp. 1–27.
5. Goldbach, S., & Nitsch, V. On the economic effects of financial sanctions: Evidence from Germany. In *EconPol Forum*. 2023. Vol. 24, No. 3, pp. 19–22.
6. Raynor, B. The shadow of sanctions: reputational risk, financial reintegration, and the political economy of sanctions relief. *European Journal of International Relations*. 2022. №28(3), pp. 696–721.
7. Askari, P. The Principle of Non-Intervention and the Dilemma of the Legality of the Unilateral Coercive Measures. In *The Routledge Handbook of the Political Economy of Sanctions*. 2023. pp. 318–329.
8. *Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України* : аналіт. доп. / [А. Бобровицький, Н. Гавриленко, А. Гончарук, І. Ус, Г. Широкий, Р. Юлдашев] ; за заг. ред. М. Паламарчука. Київ : НІСД, 2023. 76 с. (Серія «Міжнародні відносини»). DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.10>
9. Каздобіна, Ю. Національне та міжнародне регулювання санкцій. *Українська фундація безпекових студій*. 2020. № 05. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/International-sanctions_presentation-1.pdf
10. Фліссак, К. Економічні санкції та специфіка їх позиціонування в сучасних міжнародних відносинах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №1(1). С. 72–80.
11. Соколовська, О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. *Вісник НТУУ «КПІ»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2022. Випуск 3(55). DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3\(55\).269556](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269556)
12. Панченко, В. Г. Контрверсійність наслідків санкцій в міжнародній економічній політиці у процесі еволюції інструментів багатосторонньої дипломатії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № (20). С. 5–9.
13. Poruchnyk, A., Kolot, A., Mielcarek, P., Stoliarchuk, Y. & Ilynytsky, D. Global economic crisis of 2020 and a new paradigm of countercyclical management. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. №19(1), pp.397-415. doi:10.21511/ppm.19(1).2021.34
14. International finance flows 2000-2021 factsheet. *Development Initiative*, September 2023. URL: https://devinit-prod-static.ams3.cdn.digitaloceanspaces.com/media/documents/Int_flows_factsheet_final_final_ceIYBFP.pdf (дата звернення 17.11.2023 р.).
15. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All. *UNCTAD*, 2023. 231 p. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2023_en.pdf (дата звернення 17.12.2023 р.).

16. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy. EU. URL: [http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST %2015579 %202003 %20INIT](http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015579%202003%20INIT) (дата звернення 10.01.2024 р.).
17. Шнирков, О. Система економічних санкцій ЄС щодо третіх країн // *Економічні санкції у сучасному світовому господарстві* : монографія / О. І. Шнирков, А. С. Філіпенко, Р. О. Заблоцька та ін.; за ред. О. І. Шниркова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2019. URL: [https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/5069/mod book/chapter/283/Шнирко %20О. %20Система %20економічних %20санкцій %20ЄС %20.pdf](https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/5069/mod_book/chapter/283/Шнирко%20О.%20Система%20економічних%20санкцій%20ЄС%20.pdf)
18. Декларація тисячоліття ООН. Прийнято резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 р. Розділ II: Світ, безпека та роззброєння. П. 9. URL: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (дата звернення 24.12.2023 р.).
19. Cipriani, M., Goldberg, L. S. & Spada G. Financial Sanctions, SWIFT, and the Architecture of the International Payments System. *Federal reserve bank of New York. Staff report*. January 2023. №1047. URL: [https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff reports/sr1047.pdf](https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr1047.pdf) (дата звернення 24.01.2024 р.).
20. Felbermayr, G., Kirilakha, A., Syropoulos, C., Yalcin, E., & Yotov Y. The global sanctions data base. *European Economic Review*. 2020. vol. 129, issue C. DOI: 10.1016/j.euroecorev.2020.103561 (дата звернення 26.12.2023 р.)
21. Livingstone, G. *America's Backyard: The United States Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror*. London: Zed Books. 2009. 280 p.
22. Petras J., Morris M. On the U.S. and the Overthrow of Allende: A Reply to Professor Sigmund's Criticism. *Latin American Research Review*. 1978. Vol. 13 (1). pp. 205–221.
23. Cumulative number of European Union (EU) sanctions against Russian individuals and entities over the territorial integrity of Ukraine from March 2014 to June 2023. *Statista. The Statistic Portal*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1293589/eu-sanctions-against-russia/> (дата звернення 25.01.2024 р.).
24. Sanctions on Russia over the war in Ukraine — statistics & facts. *Statista. The Statistic Portal*. URL: <https://www.statista.com/topics/10518/sanctions-on-russia-over-the-war-in-ukraine/#topicOverview> (дата звернення 25.01.2024 р.).
25. Zandt, F. The World's Most-Sanctioned Countries. *Statista. The Statistic Portal*. URL: <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/> (дата звернення 26.01.2024 р.).
26. *Economic Report of the President*. Transmitted to congress. Together with the Annual Report of the Council of Economic Advisers. March 2023. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2023/03/erp-2023.pdf>
27. Лаб'як, І. В Росії рекордний відтік капіталу від початку повномасштабної війни: деталі від Єрмака. ТСН, 24. 07.2023 р. URL: <https://tsn.ua/svit/v-rosiyi-rekordniy-vidtik-kapitalu-vid-rochatku-povnomasshtabnoyi-viyni-detali-vid-yermaка-2376709.html> (дата звернення 26.01.2024 р.).
28. U.S. Energy Information Administration. URL: http://www.eia.gov/oil_gas/natural_gas/data_publications/natural_gas_monthly/ngm.html (дата звернення 25.01.2024 р.).
29. Yellen, J. Remarks by Secretary of the Treasury Janet L. Yellen on Way Forward for the Global Economy. *Transcript of speech delivered to Atlantic Council*, Washington, April 13, 2022. URL: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0714> (дата звернення 26.01.2024 р.).
30. Lagarde, C. A New Global Map: European Resilience in a Changing World. *Transcript of speech at Peterson Institute for International Economics Event*, Washington, April 22, 2022. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2022/html/ecb.sp220422~c43af3db20.en.html> (дата звернення 26.01.2024 р.).

References

1. Mardones, C. (2023). Economic effects of isolating Russia from international trade due to its 'special military operation' in Ukraine. *European Planning Studies*, 31(4), 663–678.
2. Gonzalez, E. (2022). Sanctions in the Modern Structured Finance Market. *The Journal of Structured Finance*, 28(3), 31–38.
3. Serim, A. E. (2022). A Rare Successful Nonproliferation Policy: The JCPOA. *Middle East Policy*, 29(4), 45–59.
4. Newman, A. L., & Zhang, Q. (2023). Secondary effects of financial sanctions: Bank compliance and economic isolation of non-target states. *Review of International Political Economy*, 1–27.
5. Goldbach, S., & Nitsch, V. (2023). On the economic effects of financial sanctions: Evidence from Germany. *EconPol Forum*. Vol. 24, No. 3, pp. 19–22.
6. Raynor, B. (2022). The shadow of sanctions: reputational risk, financial reintegration, and the political economy of sanctions relief. *European Journal of International Relations*, 28(3), 696–721.
7. Askari, P. The Principle of Non-Intervention and the Dilemma of the Legality of the Unilateral Coercive Measures. In *The Routledge Handbook of the Political Economy of Sanctions*. pp. 318–329.
8. *International sanctions as a tool to deter Russian aggression against Ukraine: analytical report*. / [A. Bobrovytskyi, N. Gavrylenko, A. Honcharuk, I. Us, G. Shiroky, R. Yuldashev] ; in general ed. M. Palamarchuk. Kyiv: NISD, 2023. 76 p. (Series «International relations»). (in Ukrainian) DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.10>
9. Kazdobina, Yu. National and international regulation of sanctions (Natsionalne ta mizhnarodne rehuliuвання sanktsii). *Ukrainian Foundation for Security Studies*. 2020. №05. (in Ukrainian). URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/International-sanctions_presentation-1.pdf
10. Flissak, K. (2019). Economic sanctions and the specificity of their positioning in modern international relations. (Ekonomichni sanktsii ta spetsyfika yikh pozytsionuvannya v suchasnykh mizhnarodnykh vidnosynakh). *Actual problems of jurisprudence (Aktualni problemy pravoznavstva)*, 1(1), 72–80. (in Ukrainian)
11. Sokolovska, O. M. (2022). Sanctions as a means of foreign policy influence. (Sanktsii yak zasib zovnishnopolitychnoho vplyvu). *Bulletin of NTUU «KPI». Politology. Sociology. Law*. Vol. 3(55). DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3\(55\).269556](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269556) (in Ukrainian)
12. Panchenko, V. G. (2017). Controversiality of the consequences of sanctions in international economic policy in the process of evolution of tools of multilateral diplomacy. *Investments: practice and experience (Investytsii: praktyka ta dosvid)*, (20), 5–9. (in Ukrainian)
13. Poruchnyk, A., Kolot, A., Mielcarek, P., Stoliarchuk, Y. & Ilnytskyi, D. (2021). Global economic crisis of 2020 and a new paradigm of countercyclical management. *Problems and Perspectives in Management*, 19(1), 397–415. doi:10.21511/ppm.19(1).2021.34
14. International finance flows 2000-2021 factsheet. *Development Initiative*, September 2023. URL: https://devinit-prod-static.ams3.cdn.digitaloceanspaces.com/media/documents/Int_flows_factsheet_final_final_ceIYBFP.pdf (accessed on 17.11.2023 p.).
15. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All. *UNCTAD*, 2023. 231 p. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2023_en.pdf (accessed on 17.12.2023 p.).
16. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy. URL: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST %2015579 %202003 %20INIT> (accessed on 10.01.2024 p.).

17. Shnyrkov, O. (2019). EU Economic Sanction System for Third Countries: Economic sanctions in the contemporary world economy (Systema ekonomichnykh sanktsii YeS shchodo tretikh krain // Ekonomichni sanktsii u suchasnomu svitovomu hospodarstvi): Monograph / O. Shnyrkov, A. Filippenko, R. Zablotska and others; edited by O. Shnyrkov. Kyiv: «Kyiv University», 2019. (in Ukrainian). URL: [https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/5069/mod_book/chapter/283/Шнирко %20О. %20Система %20економічних %20санкцій %20ЄС %20.pdf](https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/5069/mod_book/chapter/283/Шнирко%20О.%20Система%20економічних%20санкцій%20ЄС%20.pdf)
18. United Nations Millennium Declaration. General Assembly resolution 55/2 on 8 september 2000. Chapter II: Peace, security and disarmament. URL: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (accessed on 24.12.2023 p.).
19. Cipriani, M., Goldberg, L. S. & Spada, G. (2023) Financial Sanctions, SWIFT, and the Architecture of the International Payments System. *Federal reserve bank of New York. Staff report*. January 2023. № 1047. URL: https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr1047.pdf (accessed on 24.01.2024 p.).
20. Felbermayr, G., Kirilakha, A., Syropoulos, C., Yalcin, E., & Yotov Y. (2020) The global sanctions data base. *European Economic Review*. vol. 129, issue C. DOI: 10.1016/j.eurocorev.2020.103561 (accessed on 26.12.2023 p.)
21. Livingstone, G. *America's Backyard: The United States Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror*. London: Zed Books. 2009. 280 p.
22. Petras, J. & Morris, M. (1978) On the U.S. and the Overthrow of Allende: A Reply to Professor Sigmund's Criticism. *Latin American Research Review*. Vol. 13 (1). P. 205-221.
23. Cumulative number of European Union (EU) sanctions against Russian individuals and entities over the territorial integrity of Ukraine from March 2014 to June 2023. *Statista. The Statistic Portal*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1293589/eu-sanctions-against-russia/> (accessed on 25.01.2024 p.).
24. Sanctions on Russia over the war in Ukraine — statistics & facts. *Statista. The Statistic Portal*. URL: <https://www.statista.com/topics/10518/sanctions-on-russia-over-the-war-in-ukraine/#topicOverview> (accessed on 25.01.2024 p.).
25. Zandt, F. The World's Most-Sanctioned Countries. *Statista. The Statistic Portal*. URL: <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/> (accessed on 26.01.2024 p.).
26. *Economic Report of the President* (2023) Transmitted to congress. Together with the Annual Report of the Council of Economic Advisers. March 2023. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2023/03/erp-2023.pdf>
27. Labyak, I. (2023) Record capital outflow in Russia since the start of full-scale war: details from Yermak. TSN, 24. 07.2023 (in Ukrainian). URL: <https://tsn.ua/svit/v-rosiyi-rekordniy-vidtik-kapitalu-vid-pochatku-povnomasshtabnoyi-viyni-detali-vid-yermaka-2376709.html> (accessed on 26.01.2024 p.).
28. U.S. Energy Information Administration. URL: http://www.eia.gov/oil_gas/natural_gas/data_publications/natural_gas_monthly/ngm.html (accessed on 25.01.2024 p.).
29. Yellen, J. (2022) Remarks by Secretary of the Treasury Janet L. Yellen on Way Forward for the Global Economy. *Transcript of speech delivered to Atlantic Council*, Washington, April 13, 2022. URL: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0714> (accessed on 26.01.2024 p.).
30. Lagarde C. (2022) A New Global Map: European Resilience in a Changing World. *Transcript of speech at Peterson Institute for International Economics Event*, Washington, April 22, 2022. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2022/html/ecb.sp220422~c43af3db20.en.html> (accessed on 26.01.2024 p.).

Стаття надійшла до редакції 10.01.2024 р., прийнята до публікації 31.01.2024 р.